

ОХОРОНА ПРАЦІ ЯК КАТЕГОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА – ЗАПРОШЕННЯ ДО ДИСКУСІЇ

LABOR PROTECTION AS A CATEGORY OF ADMINISTRATIVE LAW – AN INVITATION TO DISCUSSION

Дараганова Н.В., д. ю. н.,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права

Державний торговельно-економічний університет

Стаття присвячена аналізу питань поняття «охорона праці» у правовій науці. Установлено, що охорона праці є багатовимірною категорією, предметом розгляду багатьох наук, у тому числі й правової науки. Доведено про сформованість у національному законодавстві такого комплексного інституту законодавства, як «охорона праці». Його норми стосуються різних галузей права та об'єднані такою метою, як збереження життя, здоров'я та працездатність працівників.

Дослідження охорони праці з позицій науки адміністративного права дозволило виявити питання, що підпадають під норми правового регулювання адміністративного права. Запропоновано авторське визначення поняття «охорона праці як категорія адміністративного права» – це сукупність способів, засобів, форм і методів адміністративного права, спрямованих на врегулювання адміністративно-правових відносин у сфері охорони праці.

Установлено, що адміністративний аспект охорони праці найбільш виразно проявляється у науці адміністративного права при дослідженні питань щодо: адміністративно-правового регулювання охорони праці; правового статусу суб'єктів, які здійснюють адміністрування охороною праці; правового регулювання дозвільної діяльності у сфері охорони праці; контрольно-наглядової діяльності у вказаній сфері; питань юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці тощо.

У галузі адміністративного права охорона праці розглядається з позиції адміністративно-правового забезпечення прав громадян на охорону праці при здійсненні діяльності державних та громадських суб'єктів, які діють у сфері охорони праці. Було розглянуто методи управління, які найбільш доцільно використовувати у сфері охорони праці.

Ключові слова: адміністративне право, охорона праці, адміністративно-правове регулювання охорони праці.

The article is devoted to the analysis of the concept of "labor protection" in legal science. It was found that labor protection is a multidimensional category, the subject of many sciences, including legal science. It was proved that the formation in the national legislation of such a complex institution of legislation as "labor protection". Its rules apply to various areas of law and are united by such goals as saving the life, health and ability to work of workers.

In the course of research on labor protection from the standpoint of the science of administrative law, a number of issues were identified that fall under the rules of legal regulation of administrative law. The author proposes the following definition of "labor protection as a category of administrative law" – it is a set of ways, means, forms and methods of administrative law aimed at regulating administrative and legal relations in the field of labor protection.

It is established that the administrative aspect of labor protection is most clearly manifested in the science of administrative law in the research on issues related to: administrative and legal regulation of labor protection; the legal status of entities that administer of labor protection; legal regulation of permitting activities in the field of labor protection; control and supervision activities in this area; issues of legal liability for violations of labor protection legislation, etc.

In the field of administrative law, labor protection is considered from the standpoint of administrative and legal support of citizens' rights to labor protection in carrying out activities of state and public entities operating in the field of labor protection. It is considered the management methods that are most appropriate to use in the labor protection.

Key words: administrative law, labor protection, administrative and legal regulation of labor protection.

Постановка проблеми. Охорона праці є настільки масштабним та важливим явищем, що стає предметом дослідження різних галузей науки – медицини, токсикології, епідеміології, ергономіки, психології, економіки тощо. Зокрема, у межах науки промислової токсикології розробляються: «заходи з поліпшення умов праці на хімічних і приладобудівних заводах, науководослідних і учбових лабораторіях, у віскозному виробництві» [1, с. 89], а така наука, як ергономіка: «вивчає вплив виробничого середовища і трудової діяльності на організм людини та розробляє санітарно-гігієнічні заходи щодо створення здорових умов праці і займається профілактикою охорони праці» [2].

Правова наука також не могла залишитись осторонь питань охорони праці. У різні часи чимало досліджень було присвячено розгляду питань правового регулювання охорони праці. Проте слід відзначити про усталену у національному праві тенденцію розглядати питання щодо охорони праці винятково через призму галузі трудового права. Тоді як дослідження проблем охорони праці можуть здійснюватися і під кутом зору інших галузей права, зокрема, кримінального, фінансового, цивільного, адміністративного та ін.

Справді, як зазначив О. М. Обушенко: «охорона праці як система заходів та засобів, спрямованих на збереження

життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності, виходить за рамки суто правової діяльності, різні правила і норми з техніки безпеки і виробничої санітарії, стандарти безпеки виробничого середовища можуть бути віднесені не тільки до трудового, але й до адміністративного, цивільного, фінансового законодавства, оскільки обов'язок їх дотримання стосується усіх суб'єктів відповідних правовідносин» [3, с. 164].

Під кутом зору адміністративного права дослідження питань охорони праці відкриває такі грані цього явища, що однозначно демонструють і його багатозначність, і наявність адміністративно-правової природи.

Метою статті є дослідження такого багатогранного поняття, яким є охорона праці у правовій науці, установлення особливостей охорони праці як категорії адміністративного права, окреслення окреслених напрямів, де найбільш виразно проявляється адміністративний аспект охорони праці, визначення адміністративних та економічних методів управління охороною праці.

Аналіз останніх досліджень. Більшість правових досліджень питань охорони праці здійснюється у межах галузі трудового права. Зокрема, Ю. Ю. Івчук досліджувала питання розвитку приватних і публічних інтересів у галузі охорони праці та встановлення відповідності

законодавства України в сфері охорони праці вимогам законодавства Європейського Союзу [4]; В. П. Пікуль провів аналіз особливостей правового регулювання статусу суб'єктів трудових правовідносин у сфері охорони праці та впливу глобалізації на реформування відносин у цій сфері [5]; Р. Т. Чернега з позиції трудового права провів ґрунтовний аналіз проблематики правового регулювання охорони праці в Україні та виокремив напрями запозичення позитивного європейського та світового досвіду з охорони праці у національне трудове законодавство [6].

Проте питання охорони праці виходять за межі трудових відносин. І усвідомлюючи наукову значущість праць зазначених вище науковців, доводиться констатувати те, що існують лише поодинокі наукові розвідки питань адміністративно-правового регулювання праці та охорони праці.

З останніх розвідок слід відзначити дисертацію Л. О. Остапенка, присвячену розгляду матеріальних і процесуальних основ адміністративної відповідальності у галузі охорони праці, її еволюційному розвитку та змісту питань щодо профілактики адміністративних правопорушень у галузі охорони праці [7], роботу А. А. Француза, в якій розглянуто теоретичні та практичні проблеми адміністративно-правового регулювання охорони праці в Україні, а також проаналізовано мету й принципи державної політики у сфері охорони праці [8] та свою працю [9] у якій комплексно досліджено адміністративно-правовий аспект охорони праці та розроблено стратегічні напрями удосконалення функціонування системи адміністративно-правового забезпечення охорони праці в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ефективне адміністрування охорони праці є одним із вагомих факторів стійкого зростання економіки України. Справді, «раціональність та ефективність організації охорони праці є одним з вагомих факторів рушійного і стійкого зростання економіки України» [9, с. 1]. Та спершу слід визначити, що означає саме поняття охорони праці як категорії адміністративного права.

Беззаперечно, що охорона праці є багатовимірною категорією, предметом розгляду багатьох наук, зокрема і правової. При цьому більшість науковців-юристів досліджують питання охорони праці в основному у контексті галузі трудового права.

Передусім, у трудовому праві вже є доволі усталеним (ще з часів існування колишнього СРСР) розгляд охорони праці у широкому та вузькому розумінні. Під охороною праці у широкому розумінні науковці визначають весь комплекс правових форм, спрямованих на забезпечення охорони праці та здоров'я працівників – тобто всі норми трудового права. У цьому розумінні охорона праці уособлює собою все трудове право, весь масив його норм, всі його інститути і є сутністю цієї галузі права. У вузькому ж розумінні, охорона праці включає:

- а) норми та правила з техніки безпеки;
- б) норми з виробної санітарії;
- в) норми, що регулюють питання нагляду та контролю за дотриманням техніки безпеки та виробничої санітарії та норми, що встановлюють відповідальність за порушення у галузі охорони праці [10, с. 210].

Аналогічно продовжують розглядати поняття охорони праці і українські вчені-трудовики.

Наприклад, В. І. Прокопенко визначає, що: «термін «охорона праці» вживається у двох значеннях: в широкому його розумінні та в більш вузькому, спеціальному розумінні. При вживанні терміна «охорона праці» відповідно до його етимологічного значення, тобто в широкому розумінні, до його поняття відносять ті гарантії для працівників, що передбачають усі норми трудового законодавства...» [11, с. 360].

У вузькому розумінні охорона праці є одним з інститутів трудового права (П. О. Ізуйта [12, с. 13], В. О. Чор-

нобровка [13, с. 145]), – це сукупність правових норм, які регулюють відносини щодо забезпечення безпечних і здорових умов праці, норм, спрямованих насамперед на збереження життя та здоров'я працівників.

У цьому ж вузькому значенні термін «охорона праці» вживається і в національному законодавстві. Так, відповідно Закону України «Про охорону праці» (стаття 1), охороною праці є «система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності» [14]. Аналогічне визначення охорони праці застосовують і фахівці неюридичних дисциплін – економічних, технічних, медичних [15, с. 11; 16, с. 186; 17, с. 68].

Загалом же у Законі України «Про охорону праці» поєднуються правові норми, що врегульовують відносини з різних галузей права.

Насамперед – це відносини з трудового права. Так, норми цього закону визначають права: працівників на охорону праці під час укладання трудового договору (стаття 5); працівників на охорону праці під час роботи (стаття 6); працівників на пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці (стаття 7); на охорону праці жінок (стаття 10); на охорону праці неповнолітніх (стаття 11); на охорону праці осіб з інвалідністю (стаття 12), а також визначають: обов'язки працівника щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці (стаття 14); обов'язкові медичні огляди працівників певних категорій (стаття 17); питання щодо регулювання охорони праці у колективному договорі, угоді (стаття 20) тощо.

Містить цей закон і норми, що врегульовують відносини з цивільного права – щодо відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або у разі смерті працівника (стаття 9), щодо відшкодування юридичним, фізичним особам і державі збитків, завданих порушенням вимог з охорони праці (стаття 26); фінансового права – питання фінансування охорони праці (стаття 19); права соціального захисту – щодо соціального захисту посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці (стаття 40).

Містить Закон України «Про охорону праці» і норми, що регулюють питання, які за своєю правовою природою належать до адміністративного права.

До таких норм найперше, вважаємо, належать ті, що визначають: систему органів державного управління охороною праці (стаття 31), компетенцію Кабінету Міністрів України у галузі охорони праці (стаття 32), права й відповідальність посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці (стаття 39), повноваження міністерств та інших центральних органів виконавчої влади в галузі охорони праці (стаття 33), повноваження Ради міністрів Автономної Республіки Крим та місцевих державних адміністрацій в галузі охорони праці (стаття 34), повноваження органів місцевого самоврядування в галузі охорони праці (стаття 35). А також норми, що регулюють питання: щодо отримання дозволів та сертифікатів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки (стаття 21); щодо зобов'язання органів державного управління охороною праці інформувати населення України, працівників про реалізацію державної політики з охорони праці, виконання загальнодержавної, галузевих чи регіональних програм з цих питань, про рівень і причини аварійності, виробничого травматизму і професійних захворювань, про виконання своїх рішень щодо охорони життя та здоров'я працівників (стаття 23); що визначають систему органів державного нагляду за охороною праці (стаття 38); що регулюють питання відповідальності,

зокрема й адміністративної, за порушення вимог законодавства про охорону праці (статті 43, 44).

Таким чином, можна констатувати про сформованість на сьогодні в українському законодавстві такого комплексного інституту законодавства, як «охорона праці», норми якого стосуються різних галузей права, але об'єднані такою спільною метою, як збереження життя, здоров'я та працездатності працівників.

Вважаємо за необхідне також зазначити, що в науці трудового права ще у ХХ столітті сформувалася позиція вчених щодо змісту інституту охорони праці. Те, що інститут охорони праці включає правові норми, що регулюють: 1) правила з техніки безпеки та виробничої санітарії, забезпечення працівників засобами індивідуального захисту; 2) особливості охорони праці жінок, молоді та інвалідів; 3) організацію охорони праці на підприємствах, установах, організаціях, планування та фінансування заходів з охорони праці; 4) порядок здійснення нагляду та контролю за дотриманням законодавства про охорону праці; 5) відповідальність за порушення законодавства про охорону праці.

Свідченням цього є аналіз тогочасних джерел. Зокрема, у праці за редакцією М. Г. Александрова зазначено, що інститут охорони праці включає: правила з техніки безпеки та виробничої санітарії, про забезпечення працівника засобами індивідуального захисту, про компенсації за шкідливі для здоров'я умови праці; спеціальні додаткові правила про охорону праці працівників окремих категорій, що потребують такої додаткової охорони (жінки, молодь, інваліди); норми, що регулюють організацію охорони праці на підприємствах, установах, організаціях; планування та фінансування заходів з охорони праці; норми, що регулюють діяльність органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, правил з охорони праці; норми, що регулюють відповідальність посадових осіб за порушення законодавства про працю, правил з охорони праці [18, с. 336–337]. Схожі думки поділяли Г. С. Гончарова [19, с. 232–233], Г. М. Яменфельд, Т. А. Моровская [20, с. 326].

Не дивуючись відсутності плюралістичних думок щодо змісту інституту охорони праці у минулу історичну добу, наразі викликає подив сучасна позиція вчених-трудоваків, які продовжують підтримувати зазначену вище систему складових елементів інституту охорони праці та, у зв'язку з цим, відносять до цього інституту норми, які по суті є предметом правового регулювання зовсім інших галузей права – цивільного права, фінансового права, права соціального захисту, адміністративного права.

Яскравим прикладом вказаного, вважаємо, є судження згаданого вище О. М. Обушенка, який, розглядаючи складові інституту охорони праці, як інституту трудового права, зазначає, що цей інститут, у його вузькому розумінні, охоплює правові норми, що регулюють: «організацію охорони праці на підприємстві; розроблення та прийняття інструкцій з охорони праці; здійснення заходів щодо індивідуального захисту від виробничих травм і професійних захворювань; охорону праці жінок, неповнолітніх та інвалідів; нагляд і контроль за додержанням норм із охорони праці; відповідальність працівників, зокрема роботодавців, за порушення норм з охорони праці» [21, с. 229–230]. На противагу цьому твердженню, вважаємо, що структура інституту охорони праці в трудовому праві потребує суттєвого корегування як така, що не відображає реального стану правового регулювання охорони праці у межах галузі трудового права.

Більше того, і в середовищі трудового права вже також визріває думка про сумнівність віднесення певної групи норм до сфери правового впливу трудового права. Як вірно підмітив У. П. Бек, твердження про те, що складовою інституту охорони праці трудового права також є норми, пов'язані з організацією, плануванням

і фінансуванням заходів з техніки безпеки та виробничої санітарії, а також і норми, що визначають організацію нагляду та контролю за дотриманням законодавства з охорони праці, є «далеко не безспірними», в інститут охорони праці «не потрібно включати норми, що належать до інших правових інститутів» [22, с. 43–44], або навіть більше – до інших галузей права.

Справді, лише норми цивільного права можуть врегулювати питання з відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я або у разі смерті потерпілого. І лише нормами кримінального права встановлено кримінальну відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону праці, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого чи спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки. Так само, лише нормами адміністративного права врегульовані питання щодо державного управління охороною праці, державного нагляду та контролю за охороною праці, як і питання щодо притягнення до адміністративної відповідальності за порушення норм законодавства про охорону праці.

Зазначені питання не входять автоматично до предмету трудового права на підставі того, що законодавець об'єднав їх в Законі України «Про охорону праці». Трудове право, предметом якого є трудові відносини, а також тісно пов'язані з ними інші суспільні відносини, не має реальних важелів вирішувати питання, які не входять до предмета його регулювання, у тому числі й щодо охорони праці. Разом з тим, на відміну від трудового права, такі категорії, як «управління», «державний контроль та нагляд», «адміністрування», «публічне адміністрування», «адміністративна відповідальність» не лише розкриваються в адміністративному праві, але й є домінуючими у ньому.

Слід також з цього приводу зазначити, що вже у 80-х роках минулого століття відомий вчений-трудовак А. Р. Мацюк наводив переконливі докази на користь віднесення до сфери правового регулювання адміністративного права відносин щодо нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю (зокрема й у сфері охорони праці) [23, с. 76–77, 102–103]. І незважаючи на те, що питання нагляду та контролю й донині більшість вчених-трудоваків продовжують розглядати в межах трудового права, проте, як було відзначено вище, сьогодні й окремі вчені-представники трудового права, вже починають замислюватися над тим, що включення до інституту охорони праці трудового права окремих положень щодо охорони праці є далеко не беззаперечним, а на наш погляд, – помилковим.

Враховуючи зазначене вище, вважаємо, що поняття «охорона праці як категорія адміністративного права» можна визначити як комплекс способів, засобів, форм та методів адміністративного права, спрямований на врегулювання адміністративно-правових відносин у сфері охорони праці.

У науці адміністративного права адміністративний аспект охорони праці найбільш виразно, вважаємо, проявляється при розгляді таких питань, пов'язаних з цією сферою, як: установлення системи адміністративно-правового регулювання охорони праці; з'ясування системи суб'єктів, що здійснюють адміністрування охороною праці та визначення адміністративно-правового статусу цих суб'єктів; дослідження питань правового регулювання дозвільної діяльності, контрольно-наглядової діяльності, питань юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці; розробка шляхів структурного та змістового удосконалення адміністративно-правового регулювання охорони праці тощо.

Що ж до галузі адміністративного права, то адміністративний аспект охорони праці проявляється в адміністративно-правовому забезпеченні прав громадян на

охорону праці при здійсненні діяльності державних та громадських суб'єктів, що діють у сфері охорони праці та застосуванні цими суб'єктами різних методів управління у вказаній сфері.

Насамперед – це застосування адміністративних методів управління у сфері охорони праці (встановлення заборони на певні дії; встановлення обов'язковості вчинення певних дій; видача, переоформлення та скасування дозволів, гірничих відводів, ліцензій, свідоцтв; установа стандартів; проведення контролю та нагляду; створення, реорганізація та ліквідація підвідомчих структур; застосування заходів адміністративного примусу та притягнення до адміністративної відповідальності тощо).

А також застосування методів економічного стимулювання, спрямованих економічно заохотити роботодавців виконувати вимоги законодавства з охорони праці. До цих методів належать: забезпечення координації діяльності суб'єктів публічного адміністрування охорони праці і громадських суб'єктів, що діють у цій сфері та роботодавців (їх представників) і найманих працівників (їх представників) з питань прийняття рішень у сфері охорони праці; надання преференцій/пільг роботодавцям, у яких за певний період не трапилось жодного нещасного випадку на виробництві та не було зафіксовано жодного професійного захворювання (ці преференції/пільги мають стосуватися не лише отримання дозволів, але й питань, пов'язаних з проведенням перевірок, а також питань оподаткування – надання податкових пільг; зменшення розміру відрхувань єдиного соціального внеску тощо); залучення роботодавців до співпраці з міжнародними організаціями, інформування роботодавців про можливість отримати гранти/субсидії/допомоги від міжнародних організацій на модернізацію умов у сфері охорони праці; публічне визнання заслуг кращих у сфері охорони праці роботодавців та нагородження цих осіб; оприлюднення реєстру найбільш «проблемних» щодо сфери охорони праці роботодавців тощо.

Висновки. У ході дослідження питань охорони праці як категорії адміністративного права зроблено такі висновки:

1. Під поняттям «охорона праці як категорія адміністративного права» слід розуміти комплекс способів, засобів, форм та методів адміністративного права, спрямований на врегулювання адміністративно-правових відносин у сфері охорони праці.

2. Адміністративний аспект охорони праці найбільш виразно проявляється у науці адміністративного права при дослідженні питань щодо: адміністративно-правового регулювання охорони праці; системи суб'єктів, що здійснюють адміністрування охороною праці та визначенні адміністративно-правового статусу цих суб'єктів; правового регулювання дозвільної діяльності у сфері охорони праці; контролю-наглядової діяльності у вказаній сфері; питань юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці тощо. У галузі адміністративного права охорона праці розглядається з позиції адміністративно-правового забезпечення прав громадян на охорону праці при здійсненні діяльності державних та громадських суб'єктів, що діють у вказаній сфері та застосуванні цими суб'єктами різних методів управління.

3. До адміністративних методів управління у сфері охорони праці належать: видача, переоформлення та скасування дозволів, гірничих відводів, ліцензій, свідоцтв; установа стандартів; проведення контролю та нагляду; створення, реорганізація та ліквідація підвідомчих структур; застосування заходів адміністративного примусу та притягнення до адміністративної відповідальності та ін.

4. До методів економічного стимулювання належить: надання преференцій/пільг роботодавцям, у яких за певний період не трапилось жодного нещасного випадку на виробництві та не було зафіксовано жодного професійного захворювання; залучення роботодавців до співпраці з міжнародними організаціями та інформування роботодавців про можливість отримати гранти/субсидії/допомоги від міжнародних організацій на модернізацію умов у сфері охорони праці; публічне визнання заслуг кращих у сфері охорони праці роботодавців та нагородження цих осіб тощо.

ЛІТЕРАТУРА

- Трахтенберг І. М., Дмитруха Н. М. Промислова токсикологія: основні напрями, результати та перспективи наукової діяльності. *Ukrainian Journal of Occupational Health*. 2019. № 15 (2). С. 87–101. URL: <https://ujoh.org/upload-files/doc/vydav/19-02/pdf/2.pdf>
- Курс лекцій «Ергономіка робочих місць» / укладач В. М. Стрілець. Харків : НУЦЗУ, 2012. 165 с. URL: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/2557/Kurs_lecture_po_ERM.PDF
- Обушенко О. М. Охорона праці як комплексне міжгалузеве законодавство та комплексний правовий інститут. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 164.
- Івчук Ю. Ю. Співвідношення приватних і публічних інтересів у правовому регулюванні охорони праці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». Київ, 2016. URL: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/01c/aref_lvchuk%20Yu.Yu.%20.pdf
- Пікуль В. П. Правовий статус суб'єктів трудових правовідносин у сфері охорони праці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». Київ, 2019. URL: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/c7b/aref_Pikul%20V.P._new.pdf
- Чернега Р. Т. Концепція правового забезпечення охорони праці в контексті євроінтеграції України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». Київ, 2019. URL: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/13f/aref_Chernega%20R.T._new.pdf
- Остапенко Л. О. Адміністративна відповідальність за правопорушення, вчинені в галузі охорони праці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2015. 23 с.
- Француз А. А. Адміністративно-правове регулювання охорони праці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2016.
- Дараганова Н. В. Охорона праці в Україні: адміністративно-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2018. 41 с.
- Мацюк А. Р., Симорот З. К. Трудовое право в вопросах и ответах : справочник. Київ : Политиздат Украины, 1988. 287 с.
- Прокопенко В. І. Трудове право України : підруч. Харків : Фірма «Консум», 1998. 480 с.
- Ізуїта П. О. Правове регулювання охорони праці в умовах ринкової економіки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2008. С. 13.
- Чорнобровка В. О. Поняття та значення охорони праці в Україні. Європейські перспективи. 2012. № 3. Ч. 3. С. 145.
- Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII (редакція від 20.01.2018). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws>
- Серіков Я. О. Основи охорони праці : навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти. Харків : ХНАМГ, 2007. 227 с.
- Крись П. О. Проблематика охорони праці в Україні на фоні сучасних змін у національній економіці Європейські перспективи. № 1. 2013. С. 186.
- Богомаз-Назарова С. М., Ткачук А. І., Кононенко С. О. Охорона праці в галузі. Курс лекцій : навч. посіб., 2012. Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. С. 68.

18. Советское трудовое право : учеб. / под ред. Н. Г. Александрова. М. : Юридическая литература, 1972. 576 с.
19. Гончарова Г. С. Понятие охраны труда. Советское трудовое право / под общей ред. д. ю. н. А. И. Процевского. Київ : Вища школа, 1981. С. 232–233.
20. Яменфельд Г. М., Моровская Т. А. Охрана труда рабочих и служащих. Основы гражданского и трудового права. М. : Юридическая литература, 1970. 456 с.
21. Обушенко О. М. Співвідношення інституту охорони праці з іншими інститутами трудового права України. Публічне право. 2013. № 2 (10). С. 229–230.
22. Бек У. П. Юридична природа норм, що регулюють охорону праці. *Форум права*. 2013. № 2. С. 43–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_2_9
23. Мацюк А. Р. Трудовые правоотношения развитого социалистического общества. Київ : Наукова думка, 1984. 280 с.